

<p>Postulat</p>	<p>Umożliwienie dostępu do wegańskich, w pełni roślinnych posiłków osobom uczniowskim w szkołach i przedszkolach publicznych;</p> <p>Wprowadzenie i promocja diety roślinnej w publicznych placówkach oświatowych;</p> <p>Zmiana postanowień rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 26 lipca 2016 r. sprawie grup środków spożywczych przeznaczonych do sprzedaży dzieciom i młodzieży w jednostkach systemu oświaty oraz wymagań, jakie muszą spełniać środki spożywcze stosowane w ramach żywienia zbiorowego dzieci i młodzieży w tych jednostkach (Dz.U. z 2016, poz. 1154 z późn. zm., dalej jako: rozporządzenie Ministra Zdrowia)</p>
<p>Opis problemu</p>	<p>Według przeprowadzonych badań wewnętrznych i wielu odbytych rozmów przez Fundację Green REV Institute (dalej jako: Fundacja) z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego, samorządowcami, osobami uczniowskimi, uczniowie i uczennice, które stosują dietę roślinną, wegańską nie mają dostępu do posiłków roślinnych w placówkach oświaty. Postanowienia rozporządzenia Ministra Zdrowia w obecnym kształcie uniemożliwiają osobom uczniowskim – w ramach żywienia zbiorowego prowadzonego w jednostkach systemu oświaty – spożywania posiłków w ramach diety roślinnej (wegańskiej) – por. obecne brzmienie § 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia. Niemożliwe jest wprowadzenie chociażby jednego wegańskiego dnia w tygodniu (tzw. Roślinne Piątki). Dopuszczalna jest jedynie sprzedaż takich produktów w sklepikach szkolnych – por. obecne brzmienie § 1 rozporządzenia Ministra Zdrowia.</p> <p>Powyższe świadczy o tym, że osoby na diecie wegańskiej napotykają trudności, żeby otrzymać dostęp do posiłków wegańskich w instytucjach publicznych, bardzo często muszą wnioskować o zaświadczenie lekarskie, otrzymują negatywną odpowiedź. Wszystko to powoduje, że dochodzi do swoistej dyskryminacji osób na diecie roślinnej, o czym dalej w sekcji „kontekst”.</p>

	<p>Jednocześnie, zgodnie z pozyskanymi przez Fundację informacjami, w placówkach oświatowych nie jest (i nigdy nie była) prowadzona edukacja klimatyczna z uwzględnieniem ambicji polityk klimatycznych UE, strategii Od pola do stołu. Fundacja niejednokrotnie interweniowała w sprawie lekcji w przedszkolach na temat gotowania, finansowanych ze środków Funduszu Promocji Wieprzowiny, w ramach których dzieci uczyły się przygotowywać potrawy z mięsa, ale nie uzyskiwały żadnych informacji na temat kwestii zdrowotnych, środowiskowych, klimatycznych związanych z produkcją zwierzęcą oraz ze spożywaniem takich produktów. Sam proces gotowania mięsa był przedstawiony jako posiadający wyłącznie zalety, pomijając jakiegokolwiek negatywne aspekty.</p> <p>Kampanie w zakresie dostępu do wegańskich posiłków w publicznych stołówkach oraz edukacji klimatycznej uwzględniającej transformację systemu żywności aktywnie prowadzą organizacje pozarządowe w całej Unii oraz w państwach trzecich. Green REV Institute przeprowadził serię spotkań z partnerami z Austrii, Włoch, Słowacji, Czech, Australii, Belgii, Szwecji, Francji w tym zakresie, żeby opracować jak najskuteczniejszy plan kampanii i działań oraz stworzyć międzynarodową platformę wymiany doświadczeń.</p> <p>Warto zaznaczyć, że inicjatywa legislacyjna, której celem była możliwość wprowadzenia opcji wegetariańskiej (rozumianej w ten sposób, że jest ona oparta na posiłkach, które nie zawierają żadnych produktów pochodzenia zwierzęcego) została z sukcesem przeprowadzona w Portugalii. Pierwotnie wprowadzono tam zalecenia dotyczące zdrowej diety roślinnej (opracowane za pomocą środków z rządowego funduszu), a następnie stworzono stosowną ustawę.</p>
<p>Uzasadnienie dla działania RPO</p>	<p>Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży praw obywatelskich, prawa do równego traktowania. Jest on organem o wyjątkowej pozycji ustrojowej – obok Najwyższej Izby Kontroli oraz Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji jest wymieniony w Konstytucji jako organ kontroli państwowej i ochrony prawa.</p>

	<p>Wskazać należy, że dostęp do roślinnych posiłków dla osób uczniowskich nie powinien być w żaden sposób ograniczany. Jest to problem o wysokiej doniosłości społecznej – odsetek osób na diecie roślinnej stale bowiem rośnie. Weganie stanowią już ponad 1% społeczeństwa, a liczba ta stale będzie się zwiększać. Działanie Rzecznika Praw Obywatelskich w tym zakresie z pewnością przyczyni się do szerszego podniesienia tego problemu w debacie publicznej oraz umożliwi odpowiednią zmianę prawa.</p> <p>Szersza argumentacja w tym zakresie została zawarta również w części „Kontekst”.</p>
Kontekst	<p>W dobie zmian klimatycznych, jak również destrukcyjnego wpływu człowieka na środowisko oraz dynamicznego rozwoju chorób cywilizacyjnych konieczne jest podjęcie działań mających na celu zatrzymanie tych zmian oraz ochronę dóbr, o których mowa powyżej. Jednym ze środków zmierzających do realizacji tych celów jest podjęcie działań, które wpłyną na poszerzenie wiedzy w społeczeństwie (w szczególności jego najmłodszej części) w zakresie konsumpcji żywności produkowanej w sposób zrównoważony i z poszanowaniem środowiska naturalnego. Takim działaniem jest zwiększenie dostępności roślinnych opcji żywieniowych w szkołach oraz promocja roślinnej żywności na terenie placówek edukacyjnych.</p> <p>Żywność roślinna posiada wiele zalet, zarówno w aspektach środowiskowych, jak i zdrowotnych oraz społecznych – o czym mowa poniżej.</p> <p style="text-align: center;">1. Aspekty środowiskowe</p> <p><u>Dieta roślinna zapobiega utracie bioróżnorodności</u></p> <p>Przede wszystkim dieta roślinna zapobiega utracie bioróżnorodności. W badaniach naukowych wskazuje się, że aktywne międzynarodowe wysiłki na rzecz zwiększenia plonów, zminimalizowania oczyszczania ziemi i fragmentacji siedlisk oraz ochrony gruntów naturalnych mogą zwiększyć bezpieczeństwo żywnościowe w krajach rozwijających się i</p>

zachować znaczną część pozostałej bioróżnorodności Ziemi (por. *Tilman D, Clark M, Williams DR, Kimmel K, Polasky S, Packer C. Future threats to biodiversity and pathways to their prevention. Nature. 2017;546(7656):73–81. doi:10.1038/nature22900*).

Dla porównania, produkcja mięsa oraz pozostałych produktów odzwierzęcych działa destrukcyjnie na środowisko naturalne. Farmy przemysłowe zaburzają gospodarkę wodną na obszarze, w których funkcjonują, co jest katastrofalne dla środowiska naturalnego i powoduje zaciągnięcie długu środowiskowego, który przyszłe pokolenia będą spłacać jeszcze bardzo długo. Konieczne jest zatem podjęcie działań, które skutecznie zatrzymają ten wysoce niepożądany proces.

Dieta roślinna produkuje mniej gazów cieplarnianych

Udowodniony naukowo jest również fakt, że dieta roślinna produkuje mniej gazów cieplarnianych. Dla przykładu, w badaniach naukowych wskazuje się, że w latach 2010-2050, w wyniku oczekiwanych zmian w populacji i poziomie dochodów, skutki środowiskowe systemu żywnościowego mogą wzrosnąć o 50-90% w przypadku braku zmian technologicznych i dedykowanych środków łagodzących, osiągając poziomy, które są poza planetarnymi granicami, które definiują bezpieczną przestrzeń operacyjną dla ludzkości. Przykładowymi opcjami zmniejszenia wpływu systemu żywnościowego na środowisko są w zmiany diety w kierunku zdrowszej, bardziej opartej na roślinach, ulepszenia technologii i zarządzania zasobami naturalnymi oraz zmniejszenie strat i marnowania żywności. Co istotne, żaden pojedynczy środek nie wystarczy, aby utrzymać te efekty długodystansowo – potrzebna jest synergiczna kombinacja środków, aby wystarczająco złagodzić przewidywany wzrost presji środowiskowej (*Springmann M, Clark M, Mason-D’Croz D, Wiebe K, Bodirsky BL, Lassaletta L et al. Options for keeping the food system*

within environmental limits. Nature. 2018;562(7728):519–25. doi:10.1038/s41586-018-0594-0).

Skutkiem zwiększonej ilości gazów cieplarnianych w atmosferze jest nadmierny efekt cieplarniany – zjawisko sprzyjające ociepleniu klimatu.

Przewidywanymi konsekwencjami efektu cieplarnianego są:

- Wzrost średniej temperatury powietrza o 0,2 stopnia na dekadę w wielu miejscach na Ziemi,
- Zmniejszanie się masy lodowców, czego konsekwencją jest podniesienie się poziomu wód w morzach i oceanach, liczne powodzie na wyspach i obszarach w pobliżu mórz, a w górach lawiny,
- Jako wynik niekorzystnego oddziaływania na ekosystem, gatunki roślin i zwierząt będą musiały dostosować się do nowych warunków, a te, które tego nie osiągną, znikną z powierzchni Ziemi,
- Zwiększone parowanie wód oraz susze – pustynnienie krajobrazu,
- Zmiany w schematach opadów deszczu – negatywny wpływ na rolnictwo i hodowlę zwierząt.

2. Aspekty zdrowotne

Zgodność z wytycznymi Polskiego Związku Higieny dot. piramidy żywienia

Polski Związek Higieny wskazuje, że nadmierne spożycie tłuszczów zwierzęcych, które zawierają nasycone kwasy tłuszczowe, jest przyczyną wielu chorób, przede wszystkim chorób układu sercowo-naczyniowego i niektórych nowotworów. Oleje roślinne są z kolei najbogatszym źródłem jedno- i wielonienasyconych kwasów tłuszczowych, które chronią przed tymi chorobami. Dlatego tłuszcze zwierzęce warto zastąpić olejami roślinnymi, z wyjątkiem oleju

kokosowego i palmowego (<https://ncez.pzh.gov.pl/dzieci-i-mlodziez/piramida-zdrowego-zywienia-i-stylu-zycia-dzieci-i-mlodziezy-2/>).

Co więcej, PZH wskazuje przy tym, że dobrym źródłem białka w diecie są nasiona roślin strączkowych, m.in. fasoli, zielonego groszku, soczewicy i bobu. Stanowią doskonałą alternatywę dla mięsa. Świadomość społeczeństwa (wynikająca między innymi z braku rzetelnej edukacji) w tym przedmiocie jest niewielka, w związku z czym promocja żywności produkowanej z wyżej wymienionych produktów posiada uzasadnienie zdrowotne.

Dieta oparta na roślinach została uznana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) za zdrową na każdym etapie życia

WHO wskazuje, że liczne dowody przemawiają za przesunięciem populacji w kierunku zdrowej diety opartej na roślinach, która zmniejsza lub eliminuje spożycie produktów zwierzęcych i maksymalizuje korzystny wpływ na zdrowie ludzi, zwierząt i środowisko (<https://apps.who.int/iris/handle/10665/349086>).

Zwiększone spożycie warzyw i owoców obniża ryzyko udaru i zawału serca w przyszłości

W badaniach naukowych podnosi się również, że istnieje mniejsze ryzyko wystąpienia choroby niedokrwiennej serca przy wyższym spożyciu owoców i warzyw łącznie [HR na 200 g dziennie większe spożycie 0,94, 95% przedział ufności (CI): 0,90-0,99, trend P = 0,009] oraz przy wyłącznym spożyciu owoców (na 100 g/dzień 0,97, 0,95-1,00, P-trend = 0,021). W tym badaniu autorzy odkryli również odwrotne zależności między pokarmami roślinnymi a ryzykiem choroby niedokrwiennej serca, przy czym owoce i warzywa razem są najsilniej odwrotnie powiązane z ryzykiem (Perez-Cornago A, Crowe FL, Appleby PN, Bradbury KE, Wood AM, Jakobsen MU et al. *Plant foods, dietary fibre and risk of ischaemic heart disease in the European*

Prospective Investigation into Cancer and Nutrition (EPIC) cohort. Int J Epidemiol. 2021;50(1):212–22. doi:10.1093/ije/dyaa155).

W innych badaniach wskazano, że w przypadku udaru niedokrwiennego (w badaniu przeanalizowano 4281 przypadków) zaobserwowano mniejsze ryzyko przy większym spożyciu owoców i warzyw łącznie (HR; 95% CI na 200 g/dzień wyższe spożycie, 0,87; 0,82-0,93, trend $P < 0,001$), błonnika pokarmowego (na 10 g/dzień 0,77; 0,69-0,86, trend $P < 0,001$), mleko (200 g/dzień 0,95; 0,91-0,99, trend $P = 0,02$), jogurt (na 100 g/dzień 0,91; 0,85-0,97, P-trend = 0,004) i sera (na 30 g/dzień, 0,88; 0,81-0,97, P-trend = 0,008), natomiast wyższe ryzyko zaobserwowano przy wyższym spożyciu czerwonego mięsa (na 50 g/dzień, 1,07; 0,96-1,20, P-trend = 0,20) (Tong TYN, Appleby PN, Key TJ, Dahm CC, Overvad K, Olsen A et al. *The associations of major foods and fibre with risks of ischaemic and haemorrhagic stroke: a prospective study of 418 329 participants in the EPIC cohort across nine European countries. Eur Heart J. 2020;41(28):2632).*

Pozostałe czynniki zdrowotne

Udowodniono również, że zwiększona podaż czerwonego i wysokoprzetworzonego mięsa (4 i więcej porcji tygodniowo) ma udowodniony wpływ na zwiększenie ryzyka wystąpienia raka jelita grubego oraz że osoby na diecie wegetariańskiej, wegańskiej i peskatariańskiej mają niższe ryzyko zachorowania na chorobę nowotworową w ciągu życia niż osoby na diecie zawierającej mięso (Segovia-Siapco G, Sabaté J. *Health and sustainability outcomes of vegetarian dietary patterns: a revisit of the EPIC-Oxford and the Adventist Health Study-2 cohorts. Eur J Clin Nutr. 2019).* Co więcej, wegetarianie i weganie mają statystycznie niższe BMI niż osoby na diecie zawierającej mięso, co stanowi czynnik ochronny przed zachorowaniem na cukrzycę (Papier K, Appleby PN, Fensom GK, Knuppel A, Perez-Cornago A, Schmidt JA et al. *Vegetarian diets and*

risk of hospitalisation or death with diabetes in British adults: results from the EPICOxford study. Nutr Diabetes. 2019).

Kolejne badania dowodzą również, że dieta wegetariańska i wegańska (nawet prowadzone bez szczególnej suplementacji) mają przewagę nad dietą tzw. wszystkożerną. We wczesnym dzieciństwie bowiem dieta wegańska i wegetariańska może zapewnić większość mikroskładników odżywczych w pożądanych ilościach oraz lepszą jakość tłuszczów w pożywieniu w porównaniu z dietą wszystkożerną. W badaniu VeChi Diet Study przeprowadzonym w Niemczech dowiedziono, że dzieci na diecie wegetariańskiej i wegańskiej miały korzystniejszy stosunek spożycia określonych mikroskładników (witamina E, witamina B1, magnez czy żelazo) i kwasów tłuszczowych niż dzieci na diecie wszystkożernej – niezależnie od prowadzonej suplementacji. Natomiast jeżeli konieczna była suplementacja (przykładowo witaminy D), to ta konieczność występowała u wszystkich grup dzieci, niezależnie od spożywanej diety (Weder S, Keller M, Fischer M, Becker K, Alexy U, *Intake of micronutrients and fatty acids of vegetarian, vegan, and omnivorous children (1–3 years) in Germany (VeChi Diet Study), European Journal of Nutrition (2022)*).

2. Aspekty społeczne (dostępność - prawo do wychowania dzieci, obowiązki ustawowe dot. stołówek)

Dieta roślinna obniża koszty opieki zdrowotnej liczonej w milionach euro rocznie

Konsekwencją wyżej wymienionych aspektów zdrowotnych jest oczywiście rzadsze występowanie chorób, których leczenie pochłania znaczne środki finansowe. Przeprowadzono również dodatkowe badania mające na celu sprawdzenie wpływu diety roślinnej na koszty opieki zdrowotnej – dowiedziono, że koszty zdrowotne dla społeczeństwa związane ze spożyciem mięsa czerwonego i przetworzonego w 2020 r. wyniosły 285 mld USD (przedziały

wrażliwości oparte na niepewności epidemiologicznej (SI), 93–431), z czego trzy czwarte wynikało ze spożycia mięsa przetworzonego.

Inne istotne aspekty społeczne, prawa konstytucyjne

Wskazać również należy, że dostępność roślinnych opcji żywieniowych w szkołach będzie stanowić jeden z przejawów realizacji prawa przewidzianego w art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z tym przepisem rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. W piśmiennictwie wskazuje się, że prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem jako najważniejsze prawo rodzicielskie. Prawo do wychowania dziecka jest w praktyce najważniejszym prawem rodzicielskim (*W. Borysiak, komentarz do art. 48 Konstytucji RP [w:] Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86 (fragment pozycji) Konstytucja RP. Tom I–II. Komentarz red. prof. dr hab. Marek Saffjan, dr hab. Leszek Bosek, wyd. 1, 2016*). Dostęp uczniów w szkole do zdrowych posiłków produkowanych z poszanowaniem środowiska naturalnego uznać należy za spełnienie tego prawa konstytucyjnego.

Istotne jest również to, że dostępna roślinna opcja posiłku w szkole pozwoli zapewnić dostęp do zdrowych i zbilansowanych posiłków również uczniom z alergiami na białko kurze i białko mleka krowiego. Spełnia to wymogi słusznościowe i jest wyrazem wyrównywania szans. Promowanie zdrowych nawyków żywieniowych od najmłodszych lat jest najlepszą formą wykształcania zachowań prozdrowotnych, jak również dostępność roślinnych, nieprzetworzonych posiłków jest zgodna z wiedzą przekazywaną uczniom w szkołach przy realizacji podstawy programowej w zakresie kładącym nacisk na zdrowe żywienie.

<p>Jakie działania podejmował już RPO?</p>	<p>Nie posiadamy żadnych informacji w przedmiocie działań RPO w ramach problemu podnoszonego w niniejszym dokumencie.</p>
<p>O jakie działania wnioskujemy u RPO?</p>	<p>Zależy nam na rozpoczęciu publicznej debaty na temat tej sytuacji, z uwzględnieniem głosu osób uczniowskich, rodziców i opiekunów/opiekunek, samorządu lokalnego, szkół i placówek oświatowych oraz eksperckich.</p> <p>RPO powinien współpracować z organizacjami pozarządowymi w zakresie budowania dialogu z samorządami. Fundacja oraz Koalicja Future Food 4 Climate, której Fundacja przewodniczy, opracowały już projekt uchwały intencyjnej dla samorządów w zakresie deklaracji gotowości wprowadzenia posiłków roślinnych do szkół. Projekt tej uchwały będzie pilotażowo wdrażany w wybranych samorządach na terenie całej Polski. Zaangażowanie się RPO w tym temacie z pewnością pozytywnie przyczyni się dla inicjatywy, której cele wpisują się w realizację zasady równego traktowania, o której mowa w Konstytucji oraz ustawie o Rzeczniku Praw Obywatelskich.</p> <p>RPO może również skierować wystąpienie do Ministra Zdrowia o wprowadzenie odpowiednich zmian legislacyjnych, których skutkiem będzie możliwość wprowadzenia opcji roślinnej w ramach żywienia zbiorowego prowadzonego w placówkach edukacyjnych.</p> <p>RPO może również obejmować swoim patronatem spotkania organizacji, które przygotowują właściwe eventy, których celem będzie promocja diety roślinnej w placówkach edukacyjnych działających w ramach systemu oświaty.</p>
<p>Osoby odpowiedzialne ze strony organizacji?</p>	<p>Anna Spurek COO Green REV Institute anna@greenrev.org Morgan Janowicz, Koordynatorka ds. Partnerstwa morgan@greenrev.org</p>